

VÉDELEM A MAGÁNSZEMÉLYEK KÍNZÁSI CSELEKMÉNYEIVEL SZEMBEN

HARASZTI Margit Katalin
PhD-hallgató (ELTE ÁJK)

A II. világháború alatt elkövetett tömeges méretű kínzások hatására született Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának (a továbbiakban: Nyilatkozat) 5. cikke szerint senkit sem lehet kínvallatásnak, avagy kegyetlen, embertelen vagy lealacsonyító büntetésnek vagy bánásmódnak (a továbbiakban együtt: rossz bánásmód) alávetni. A Nyilatkozat, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (a továbbiakban: PPJNE),¹ majd a későbbi globális és regionális emberi jogi egyezmények megalkotásának célja az volt, hogy az egyén számára az állam szerveinek visszaéléseivel szemben hatékony védelmet nyújtsanak.

Az ENSZ keretében megalkotott, kifejezetten a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok felszámolását célul tűző első globális emberi jogi egyezmény szövegezését végző bizottság vezetői a kínzás tipikus esetként azt a szituációt említik, amikor a testi és/vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést a rendőrség, vagy más a nyomozó vagy bűnüldöző hatóság tisztje, információ vagy vallomás megszerzése céljából okozza.² Miközben a kínzás hagyományos értelemben a fogvatartott zárt ajtók mögött zajló kényszervallatását, megbüntetését vagy megfélemlítését jelentette,³ idővel a nemzetközi közösség egyre inkább hajlandó volt elfogadni, hogy a rossz bánásmód körébe tartozó magatartások további élethelyzetekben és más módon is elkövethetők. A változások hatására az emberi jogi egyezmények végrehajtását felügyelő nemzetközi testületek a kínzás, továbbá a kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés vagy bánásmód fogalmát kezdték expanzív módon értelmezni.

¹ Az 1976. évi 8. törvényerejű rendelettel kihirdetett, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

² J. Herman BURGERS – Hans DANIELIUS: *The United Nations Convention against Torture: A Handbook on the Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*. Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1988. 119–120.

³ BAKONYI Mária: A kínzás gyökerei és tilalmának aktualitása. *Jogtudományi Közlöny*, 2016/9. 469–476.

A nemzetközi jog alanyai alapvetően az államok,⁴ így az állam a magánszemélyek cselekményeiért általában nem tartozik felelőséggel. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a „nemzetközi szerződések kötelezettjei is, főszabály szerint, a szerződésben részes államok. Ezen államok kötelessége, hogy gondoskodjanak a szerződés végrehajtásáról.”⁵ Miután a magánszemély által elkövetett erőszakot kizárólag a cselekmény és az állam közötti kapcsolat esetén lehet az államnak tulajdonítani,⁶ az 1990-es éveket megelőzően az emberi jogok nemzetközi védelmi rendszere főként az államok által elkövetett súlyos jogsértésekre koncentrált. Az 1990-es évek elején egyrészt annak hatására, hogy az államok bizonyos közfeladatokat kezdtek a magánszektorba kiszervezni, másrészt a nők és a gyermekek elleni súlyos jogsértésekre reagálva az alapvető jogok nem állami szereplők, illetve a magánszemélyek általi megsértésével szembeni védelem kérdése egyre növekvő figyelmet kapott. A tanulmány célja annak áttekintése, hogy az alapvető fontosságú emberi jogi egyezmények végrehajtását felügyelő nemzetközi testületek a kínzás, kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetés, vagy bánásmód tilalmát hogyan terjesztették ki a hagyományos fogva tartáson és kényszer-vallatáson túl a nem állami szereplők rossz bánásmód tilalmába ütköző magatartására.

1. Az ENSZ keretében létrejött egyezmények által felállított nemzetközi testületek

2.1. Az Emberi Jogok Bizottsága

A PPJNE-ben biztosított jogok gyakorlati érvényesülését egy tizennyolc tagú szakértői testület, az Emberi Jogok Bizottsága felügyeli.⁷A PPJNE 40. cikk 4. pontja alapján az Emberi Jogok Bizottsága az „általa szükségesnek látott általános észrevételeit eljuttatja a részes államokhoz.” A testület ebben a hatáskörében a PPJNE rendelkezéseinek értelmezésére és alkalmazására általános észrevételeket bocsát ki az államok számára, amelyek figyelemmel kísérik és alkalmazzák azokat.⁸ Az Emberi Jogok Bizottsága a PPJNE horizontális hatályának,⁹ vagyis az abban biztosított jogok magánszereplők közötti kapcsolatokban való érvényesülésének számos aspektusával a PPJNE 2. cikkében megfogalmazott, az állam „kötelezi magát, hogy tiszteletben tartja és biztosítja a területén tartózkodó és joghatósága alá tartozó minden személy számára az Egyezség-

⁴ HOFFMANN Tamás: A nemzetközi jog alanyai. In: KENDE Tamás – NAGY Boldizsár – SONNEVEND Pál – VALKI László (szerk.): *Nemzetközi jog*. Budapest, Wolters Kluwer, 2018. 105–116.

⁵ 7/2005. (III. 31.) AB határozat III. 2. pont, az Alkotmánybíróság Határozatai 2005, 88.

⁶ LISA GRANS: The State Obligation to Prevent Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment: The Case of Honour-Related Violence. *Human Rights Law Review*, vol. 15., no. 4 (2015) 702.

⁷ PPJNE 28–45. §.

⁸ LAMM Vanda: Néhány megjegyzés az emberi jogi tárgyú egyezmények értelmezésének sajátos esetéről. In: SZOBOSZLAI-KISS Katalin – DELI Gergely (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*. Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft., 2013. 300–311.

⁹ BEDŐ Renáta: Az alapjogok érvényesülése magánviszonyokban Magyarországon – fókuszban a fórum-rendszer. *Fundamentum*, 2018/1. 58–69.

okmányban elismert jogokat¹⁰ rendelkezésből fakadó jogi kötelezettségek tárgyában kiadott 31. számú általános észrevételében foglalkozott.¹¹

A 31. számú általános észrevétel deklarálja, hogy a PPJNE-ből fakadó kötelezettségek az államot terhelik, a nemzetközi jognak a nem állami szereplőkre közvetlen horizontális hatása nincsen.¹² Az államnak a PPJNE 2. cikk 1. pontjából eredően negatív és pozitív természetű kötelezettségei is vannak. Az állam mindenekelőtt a PPJNE által elismert jogok megsértésétől tartózkodni köteles, és ezen jogok bármelyike csak az érintett rendelkezése által megengedett körben korlátozható.¹³ Az államnak a PPJNE-ben szereplő jogok tiszteletben tartására és biztosítására vonatkozó jogi kötelezettségei körében jogalkotási, igazságszolgáltatási, igazgatási, oktatási és egyéb intézkedéseket kell tennie.¹⁴

Az állam a PPJNE által biztosított jogok tiszteletben tartására és védelmére vonatkozó kötelezettségének akkor tesz teljes mértékben eleget, ha az egyén nem csak az állami szereplők, de a magánszemélyek és szervezetek olyan magatartásaival szemben is állami védelmet élvez, amelyek a jogok magánszemélyek és szervezetek közötti érvényesülését hátrányosan befolyásolhatják.¹⁵ Ezen megközelítésben az állam a PPJNE-ben biztosított jogok, köztük a 7. cikkben szereplő kínzás és a rossz bánásmódok tilalmának érvényesülését harmadik személyek beavatkozásától is köteles megvédeni. A megfelelő intézkedések engedélyezésének, elfogadásának vagy a kellő gondosságnak, továbbá a magánszemélyek és a nem állami szervezetek által okozott károk megelőzésének, megbüntetésének, kivizsgálásának vagy orvoslásának elmulasztása a PPJNE által biztosított jogok megsértését eredményezheti.¹⁶ Miközben a kapcsolódó szakirodalom szerint a testület az emberi jogok magánviszonyokat érintő interpretációjában nem lépte túl az értelmezésnek a szerződések jogáról szóló bécsi egyezmény¹⁷ 31. cik-

¹⁰ PPJNE 2. cikk 1. pont.

¹¹ UN Human Rights Committee (HRC), General comment no. 31 [80], *The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant*, 26 May 2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13, Adopted on 29 March 2004 (2187th meeting) (a továbbiakban: HRC General comment 31), 1–2. pont.

¹² „[O]bligations are binding on States [Parties] and do not, as such, have direct horizontal effect as a matter of international law.” HRC General comment 31, 8. pont.

¹³ Uo. 6. bek.

¹⁴ Uo. 7. bek.

¹⁵ „[P]ositive obligations on States Parties to ensure Covenant rights will only be fully discharged if individuals are protected by the State, not just against violations of Covenant rights by its agents, but also against acts committed by private persons or entities that would impair the enjoyment of Covenant rights in so far as they are amenable to application between private persons or entities.” Uo. 8. bek.

¹⁶ „There may be circumstances in which a failure to ensure Covenant rights... would give rise to violations by States Parties of those rights, as a result of States Parties’ permitting or failing to take appropriate measures or to exercise due diligence to prevent, punish, investigate or redress the harm caused by such acts by private persons or entities.” HRC General comment 31, 8. bek.

¹⁷ Az 1987. évi 12. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a szerződések jogáról szóló, Bécsben az 1969. évi május hó 23. napján kelt szerződés kihirdetéséről.

kében meghatározott általános szabályait,¹⁸ akadt olyan állam, amely a dokumentum egyes rendelkezéseit, a jogok kiterjesztő értelmezésére hivatkozva élesen kritizálta.¹⁹

A PPJNE 7. cikke értelmében,

„[s]enkit sem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni. Az Emberi Jogok Bizottsága ezen tilalom értelmezésére kiadott 7. számú általános észrevételében²⁰ rámutatott arra, hogy a rossz bánásmódok elleni „védelem elvárt mértéke meghaladja azt, ami normálisan a kínzáson értendő,”²¹

és a hatóságok feladata kiterjed arra is, hogy az ilyen magatartások ellen még a közhatalommal nem rendelkező elkövetőkkel szemben is jogvédelmet biztosítsanak.²² A dokumentum szerint a 7. cikk nem csak a letartóztatottakat vagy a bebörtönzötteket, hanem az oktatási intézmények tanulóit és az egészségügyi intézmények pácienseit is védi.²³ Az Emberi Jogok Bizottsága a 7. számú általános észrevétel helyébe lépő 20. számú általános észrevételében²⁴ már előírta, hogy az államoknak az időszakos jelentésekben²⁵ is ki kell térniük a büntetőjoguknak a kínzást és a kegyetlen, embertelen és megalázó bánásmódot vagy büntetést kriminalizáló rendelkezéseire, különös figyelemmel az ilyen cselekményekre alkalmazható büntetésekre, függetlenül attól hogy azt hivatalos vagy az állam nevében eljáró személy vagy magánszemély követte el.²⁶ A férfiak és nők egyenlő jogairól szóló 28. számú általános észrevétel egyértelművé teszi, hogy a nők elleni családon belüli erőszak, a nemi erőszak, a nemi erőszak következté-

¹⁸ Lotti LANE: The Horizontal Effect of International Human Rights Law in Practice. A Comparative Analysis of the General Comments and Jurisprudence of Selected United Nations Human Rights Treaty Monitoring Bodies. *European Journal of Comparative Law and Governance*, Vol. 5., no 1. (2018) 34–35. https://brill.com/view/journals/ejcl/5/1/article-p5_5.xml?language=en

¹⁹ U.S. Observations on Human Rights Committee General Comment 31 (Dec. 27, 2007) <https://2001-2009.state.gov/s/l/2007/112674.htm>

²⁰ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 7: *Article 7 (Prohibition of Torture or Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)*, 30 May 1982. (a továbbiakban: HRC General comment 7).

²¹ „[T]he scope of protection required goes far beyond torture as normally understood.” HRC General comment 7, 2. bek.

²² „[I]t is also the duty of public authorities to ensure protection by the law against such treatment even when committed by persons acting outside or without any official authority.” HRC General comment 7, 2. bek.

²³ „[T]he article clearly protects not only persons arrested or imprisoned, but also pupils and patients in educational and medical institutions.” HRC General comment 7, 2. bek.

²⁴ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 20: *Article 7 (Prohibition of Torture, or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment)*, 10 March 1992, (a továbbiakban: HRC General comment 20).

²⁵ PPJNE 40. cikk.

²⁶ „States parties should indicate when presenting their reports the provisions of their criminal law which penalize torture and cruel, inhuman and degrading treatment or punishment, specifying the penalties applicable to such acts, whether committed by public officials or other persons acting on behalf of the State, or by private persons.” HRC General comment 20, 13. bek.

ben fogant terhesség biztonságos megszakításához történő hozzáférés megtagadása, a kényszerabortusz, a kényszersterilizálás és a női nemi szerv csonkításának²⁷ társadalmi gyakorlata sérti a PPJNE 7. cikkét.²⁸

Az Emberi Jogok Bizottsága megvizsgálja a részes állam joghatósága alatt álló személyektől származó bejelentéseket, akik azt állítják, hogy a PPJNE-ba foglalt valamely jogukat a részes állam megsértette.²⁹ A PPJNE 7. cikkének megsértését kifogásoló bejelentések többsége fizikai erőszakot vagy a rossz fogvatartási körülményeket sérelmezi. A testület a Cabal és Pasini Bertran Ausztrália elleni ügyben egy magánvállalkozás által működtetett büntetés-végrehajtási intézetet érintő bejelentés kapcsán leszögezte, hogy az állam az erőszak alkalmazását, továbbá a magánszemélyek fogva tartását érintő kulcsfontosságú állami tevékenységek magánszektorba történő kiszervezésével nem mentesül a PPJNE szerinti kötelezettségei alól.³⁰ Ilyen esetekben az állam az érintett személyek jogvédelmét az olyan magánszereplőkkel szemben is köteles biztosítani, akinek magatartása az államnak tulajdonítható.³¹ Az Emberi Jogok Bizottsága a Kaba Kanada elleni ügyben úgy döntött, hogy a 15 éves lány Guineába történő visszaküldése – ahol reális a veszélye annak, hogy nem állami szereplők a nemi szervét a hatályos jogszabályi tilalom ellenére megcsonkítják – a PPJNE 7. cikkébe ütközne. A testület szerint a női nemi szerv csonkítás Guineában olyan széles körben elterjedt társadalmi szokás,³² hogy az elkövetőknek a jogszabályi tilalom ellenére sem kell felelősségre vonástól vagy büntetéstől tartaniuk.³³

²⁷ A női nemi szervek megcsonkítása, más néven női nemi szervek körülmetélése vagy női körülmetélés az olyan eljárások összefoglaló elnevezése, amelyek során a külső női nemi szerveket (szeméremajkak, klitorisz) egészségügyi indok nélkül, részben vagy egészben eltávolítják vagy más módon károsítják. Forrás: WHO: *Care of girls and women living with female genital mutilation. A clinical handbook*. WHO, 2018. 15., 1.1.1. pont. <https://www.who.int/publications/i/item/care-of-girls-and-women-living-with-female-genital-mutilation>

²⁸ UN Human Rights Committee (HRC), CCPR General Comment No. 28: *Article 3 (The Equality of Rights Between Men and Women)*, 29 March 2000, CCPR/C/21/Rev.1/Add.10, (a továbbiakban: HRC General comment 28), 11.bek.

²⁹ Az 1988. évi 24. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányához kapcsolódó, az Egyesült Nemzetek Közgyűlése által New York-ban 1966. december 16-án elfogadott Fakultatív Jegyzőkönyv 1. cikk.

³⁰ „The Committee considers that the contracting out to the private commercial sector of core State activities which involve the use of force and the detention of persons does not absolve a State party of its obligations under the Covenant.” Cabal and Pasini Bertran v. *Australia*, HRC Communication 1020/2001, U.N. Doc. A/58/40, Vol. II, at 346 (HRC 2003), 7.2. bek.

³¹ LANE i. m. 41.

³² SOLYMÁRI Dániel – Janet MANGERA – CSIKÓS Gabriella: A női genitális csonkítás: múlt és jelen. Történeti helyzetkép Kenyában. *Afrika Tanulmányok folyóirat*, 2019/I–II. 5–28.

³³ Kaba v. Canada, HRC Communication 1465/2006, U.N. Doc. CCPR/C/98/D/1465/2006, 10.2. bek.

1.2. A Kínzás Elleni Bizottság

A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény (a továbbiakban: UNCAT)³⁴ a kínzást definiáló kisszámú nemzetközi emberi jogi dokumentum egyike.³⁵ Mivel a kínzás hagyományosan a fogvatartott zárt ajtók mögött zajló kényszervallatását,³⁶ megbüntetését vagy megfélemlítést³⁷ jelentette, a dokumentum megalkotásakor nyilvánvaló volt, hogy az állam a közhatalom birtokában eljáró rendőrök saját létesítményeikben elkövetett, rossz bánásmód körébe tartozó cselekményeiért felelős.³⁸ Ez az oka annak, hogy az UNCAT 1. cikkében megfogalmazott definíció szerinti a kínzás közfeladatot ellátó vagy a hivatalos minőségben eljáró személy által elkövetett, az ilyen személy által ösztönzött vagy a hozzájárulásával elkövetett, éles testi vagy lelki fájdalmat kiváltó, célzatos cselekmény.³⁹

Az UNCAT kínzásdefinícióját két irányból érték támadások. A kritikák egyik célpontját a definíciónak az a része jelentette, miszerint a kínzás körébe tartozó éles testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést „közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával” más okozza. Főként a feminista szerzők kifogásolták, hogy az idézett megfogalmazás a nők elleni erőszakot a magánszféra körébe, vagyis az UNCAT nyújtotta védelmen kívülre helyezi. Hasonló kritikák az UNCAT 16. cikke kapcsán is felmerültek.⁴⁰ A kritikák másik része a definíció azon

³⁴ Az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel kihirdetett, a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni nemzetközi egyezmény (a továbbiakban: UNCAT).

³⁵ A kínzást definiálta még: Declaration on the Protection of All Persons from Being Subjected to Torture or Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, General Assembly Resolution 3452 (XXX) of 9 December 1975; Inter-American Convention to Prevent and Punish against Torture 2. cikk és a Nemzetközi Büntetőbíróság Rómában, 1998. július 17-én elfogadott Statútuma 7. cikk 2. pontjának (e) bekezdése. (T/4490. számú törvényjavaslat, 2003. július).

³⁶ Manfred NOWAK – Elisabeth MCARTUR: *The United Convention against Torture: A Commentary*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2008. 2.; Nigel RODLEY – Matt POLLARD: *The Treatment of Prisoner under International Law*. Oxford, Oxford University Press, 2009. 8–11.

³⁷ RODLEY–POLLARD i. m. 8–11.

³⁸ Gerrit ZACH: Definition of Torture. In: Manfred NOWAK – Moritz BIRK – Giuliana MONINA (eds.): *The United Nations Convention Against Torture and its Optional Protocol. A Commentary*. Oxford, Oxford University Press, 2019. 60.

³⁹ Az UNCAT „szempontjából a 'kínzás' kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával bárki más okozza.”

⁴⁰ Az UNCAT 16. cikk 1. pontja értelmében „[m]inden szerződő állam kötelezi magát arra, hogy joghatósági területén megtilt minden olyan egyéb cselekményt, amely kegyetlen, embertelen vagy megalázó

előírását támadta, miszerint a szándékosan okozott fájdalom vagy szenvedés célja, hogy az áldozattól

„illetőleg harmadik személytől értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt büntessék, amelyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak.”

A kritikák szerint ez a célzat az UNCAT alkalmazási körét az állami fogva tartásra korlátozza, vagyis inkább a férfiakat védi, mint a nőket.⁴¹

1.2.1. Hivatalos személy ösztönzésére vagy hozzájárulásával

Az UNCAT végrehajtását felügyelő Kínzás Elleni Bizottság⁴² az 1997-ben elfogadott 1. számú általános észrevételében⁴³ még egyértelművé tette, hogy a 3. cikk 2. pontjában szereplő „rendszeresen, súlyosan, nyilvánvalóan vagy tömeges méretekben megsértik az emberi jogokat” megfogalmazáson a hivatalos vagy hivatalos minőségben eljáró személyek ösztönzésére vagy hozzájárulásával elkövetett jogsértéseket kell érteni.⁴⁴ Az egy évtized elteltével kiadott 2. számú általános észrevétel⁴⁵ már a nem állami szereplők jogsértő cselekményeivel is részletesen foglalkozik.

Ezúttal a Kínzás Elleni Bizottság már deklarálta, hogy magánszereplők erőszakos magatartása is megvalósíthat kínzást, és az állam az UNCAT 1. cikkéből fakadóan a nem állami szereplők kínzási cselekményeivel szemben is köteles védelmet nyújtani. Az állam az őrizettel vagy kontrollal összefüggő összes rossz bánásmódot köteles megtiltani, megelőzni és jóvátenni például a börtönökben, a kórházakban, az iskolákban, a gyermekek, az idősek, a mentális betegségben szenvedők vagy a fogyatékkal élők

büntetést vagy bánásmódot képez, de nem minősül az 1. cikkben meghatározott kínzási cselekménynek, és ha e cselekményeket közfunkciót ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatóságos ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával eljáró személy követi el.”

⁴¹ Alice EDWARDS: The 'Feminizing' of Torture under International Human Rights Law. *Leiden Journal of International Law*, Vol. 7, no. 2. (2006) 368.

⁴² UNCAT 17–28. cikk.

⁴³ UN Committee Against Torture (CAT), General Comment No. 1: *Implementation of Article 3 of the Convention in the Context of Article 22 (Refoulement and Communications)*, 21 November 1997, A/53/44, (a továbbiakban: CAT General comment 1).

⁴⁴ „[T]he criterion, mentioned in article 3, paragraph 2, of „a consistent pattern or gross, flagrant or mass violations of human rights” refers only to violations by or at the instigation of or with the consent or acquiescence of a public official or other person acting in an official capacity.” CAT General comment 1, 3. bek. Ld. még a 8. bek. (b) pontját is.

⁴⁵ UN Committee Against Torture (CAT), General Comment No. 2: *Implementation of Article 2 by States Parties*, 24 January 2008, CAT/C/GC/2, (a továbbiakban: CAT General comment 2).

gondozását végző intézményekben, a katonai szolgálatban és más intézményekben, valamint az olyan helyzetekben, ahol az állami beavatkozás elmulasztása ösztönzi és fokozza a titokban okozott sérelem veszélyét.⁴⁶ Az állam a saját tisztviselőin túl az ügynökei, a magánvállalkozók, a hivatali hatáskörben, az állam nevében vagy az állammal együtt, annak irányítása vagy ellenőrzése alatt, vagy egyébként a jogszerűség látszatát keltve eljáró személyek cselekményeiért és mulasztásaiért is felelős.⁴⁷ A magánszereplők tulajdonában lévő vagy általuk működtetett fogvatartási létesítmények állami feladatot ellátó személyzete hivatalos minőségben jár el, ami nem csökkenti az államnak a hivatalos személyek ellenőrzésre, továbbá a kínzás és a rossz bánásmódok megelőzését célzó, hatékony intézkedések megtételére irányuló kötelezettségét.⁴⁸

Amennyiben a magánszereplő UNCAT körébe tartozó erőszakos magatartásáról tudomással bíró hivatalos személy a cselekmény megelőzésére, kivizsgálására, a bűnüldözésre és az elkövetők megbüntetésére irányuló kötelezettségét nem teljesíti, az állam felel azért, mert tisztviselője a kellő gondosság követelményét figyelmen kívül hagyva a jogellenes magatartást támogatta. Az állam ilyen jogsértő magatartásokkal szembeni közömbössége vagy tétlensége egyfajta ösztönzést és/vagy *de facto* engedélyt jelent.⁴⁹ Ezt az alapelvet alkalmazza a Kínzás Elleni Bizottság, amikor az államok a nemi erőszakot, a családon belüli erőszakot, a női nemi szervek megcsonkítását és az embercsempészetet elmulasztják megelőzni, illetve ezek áldozatait megvédeni.⁵⁰ A testület például a Burundi által benyújtott első országjelentésre⁵¹ reagálva azt javasolta, hogy az állam szigorú intézkedéseket tegyen a nemi erőszak, ideértve a nem állami szereplők által elkövetett cselekményeket is, megszüntetésére.⁵²

A Kínzás Elleni Bizottság főként a hagyományos értelemben vett kínzásra épülő esetjogában relatíve kevés a magánszereplő által elkövetett rossz bánásmóddal fog-

⁴⁶ „[E]ach State party should prohibit, prevent and redress torture and ill-treatment in all contexts of custody or control, for example, in prisons, hospitals, schools, institutions that engage in the care of children, the aged, the mentally ill or disabled, in military service, and other institutions as well as contexts where the failure of the State to intervene encourages and enhances the danger of privately inflicted harm.” CAT General comment 2, 15. bek.

⁴⁷ „The Convention imposes obligations on States parties and not on individuals. States bear international responsibility for the acts and omissions of their officials and others, including agents, private contractors, and others acting in official capacity or acting on behalf of the State, in conjunction with the State, under its direction or control, or otherwise under colour of law.” CAT General comment 2, 15. bek.

⁴⁸ „[W]here detention centres are privately owned or run, the Committee considers that personnel are acting in an official capacity on account of their responsibility for carrying out the State function without derogation of the obligation of State officials to monitor and take all effective measures to prevent torture and ill-treatment.” CAT General comment 2, 17. bek.

⁴⁹ „Since the failure of the State to exercise due diligence to intervene to stop, sanction and provide remedies to victims of torture facilitates and enables non-State actors to commit acts impermissible under the Convention with impunity, the State’s indifference or inaction provides a form of encouragement and/or de facto permission.” CAT General comment 2, 18. bek.

⁵⁰ „The Committee has applied this principle to States parties’ failure to prevent and protect victims from gender-based violence, such as rape, domestic violence, female genital mutilation, and trafficking.” CAT General comment 2, 18. bek.

⁵¹ UNCAT 19. cikk 1. pont.

⁵² Report of the Committee against Torture 2006-2007, A/62/44, 10. oldal 11. bek.

lalkozó ügy. A testület Elmi Ausztrália elleni ügyben hozott döntése szerint az állami közhatalom teljes hiányában a kvázi kormányzati hatalmat gyakorló csoport tagja által elkövetett cselekményre az 1. cikk hatálya kiterjedhet,⁵³ vagyis a testület csak a kormányzati kontroll teljes hiányának esetén tekinti úgy, hogy valaki „*de facto*” közhatalommal rendelkezik. Három évvel később a H.M.H.I. Ausztrália elleni ügyben, amikor a szómáliai Átmeneti Nemzeti Kormány megalakulásának első időszakában még nem volt egyértelműen tisztázható, hogy az új kormányzat az ügyben érintett terület felett folyamatos ellenőrzést gyakorolt-e, a Kínzás Elleni Bizottság úgy döntött, hogy az entitás felett tényleges ellenőrzést gyakorló fegyveres csoport tagjai által elkövetett, illetve tolerált cselekmények nem tekinthetők az UNCAT 1. cikk értelmében vett kínzásnak.⁵⁴ Tehát olyankor, ha az ügyben érintett terület feletti tényleges ellenőrzést a kormányzat támogatását nélkülöző csoportosulás gyakorolja, az ennek tagja által elkövetett cselekmény nem tartozik az UNCAT 1. cikkének hatálya alá.

Alice Edwards a Kínzás Elleni Bizottság S.V. és mások Kanada,⁵⁵ valamint a G.R.B. Svédország⁵⁶ elleni ügyekben hozott döntéseit elemezve arra a következtetésre jutott, hogy az UNCAT 1. cikkben szereplő „öszönzésére vagy ennek hozzájárulásával” követelmény a testület joggyakorlatában két dolgot jelenthet: amennyiben a hivatalos vagy közfeladatot ellátó személy a nem állami szereplők magatartásáról bizonyos ismeretekkel rendelkezik, de vagy azért nem tesz semmit, mert hallgatólagosan egyetért ezekkel, vagy pedig nyíltan és célirányosan elzárkózik a cselekvéstől.⁵⁷ A Hajrizi Dzemajl és társai Jugoszlávia elleni esete a legismertebb olyan ügy, amelyben a testület az érintett államot elmarasztalta azért, mert a magánszemélyek rossz bánásmód tilalmába ütköző magatartása ellen nem nyújtott védelmet. Az ügyben érintett roma település lakói egy nem roma lányon két máshonnan származó roma által elkövetett nemi erőszak miatt egy népes nem romákból álló csoport bosszújának célpontjává váltak. Miközben a helyszínen tartózkodó rendőrök a történetek szemtanúi voltak, a felelősök azonosítása és megbüntetése érdekében nem tettek semmit.⁵⁸ Ebben az ügyben a Kínzás Elleni Bizottság azt vizsgálta, hogy az állam a magánszemélyek rossz bánásmódot megvalósító erőszakos cselekményeire megfelelően reagált-e. A testület a történetek kapcsán azokat a más államokban történt esetek kapcsán megfogalmazott aggályait is megemlítette, amikor a rendőri erők a rasszista jellegű támadásokkal szemben nem nyújtottak megfelelő védelmet.⁵⁹ A döntés szerint a rendőrség azzal, hogy az erőszak célpontjául szolgáló romák védelmére semmiféle intézkedést sem volt hajlandó foga-

⁵³ Elmi v Australia, CAT Communication No. 120/1998, 14 May 1999. 6.5. bek.

⁵⁴ H.M.H.I. v Australia, CAT Communication No. 177/2001, 1 May 2002, 6.4. bek.

⁵⁵ S.V. et al. v. Canada, CAT Communication No. 49/1996, (15 May 2001), CAT/C/26/D/49/1996.

⁵⁶ G.R.B. v. Sweden, CAT Communication No. 83/1997, (15 May 1998), CAT/C/20/D/083/1997.

⁵⁷ „The consent or acquiescence requirement implies some knowledge of the activities of the non-state actors, general agreement to those actions, or a purposive refusal to act.” EDWARDS i. m. 372.

⁵⁸ Dzemajl and others v. Yugoslavia, CAT Communication No. 161/2000, (02 December 2002), CAT/C/29/D/161/2000, 9.2. bek.

⁵⁹ Uo.

natosítani hallgatólagosan ösztönözte az elkövetőket.⁶⁰ A testület a romák védelmét szolgáló rendőri intézkedések elmulasztását az UNCAT 16. cikk 1. pontja szerinti kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódnak minősítette.⁶¹ A szóban forgó ügy meggyőzően illusztrálja, hogy az állam az UNCAT alapján a hivatalos vagy közfeladatot ellátó személyek rossz bánásmód körébe tartozó magatartásán túlmenően azért is felelősséggel tartozik, ha a rossz bánásmód megakadályozásához, vagy elkövetők felelősségre vonásához szükséges intézkedéseket elmulasztja.

1.2.2. A testi és/vagy lelki bántalmazások célja

Az UNCAT 1. cikk szerinti kínzás és a 16. cikkben tilalmazott rossz bánásmódok közötti döntő különbség, hogy kizárólag a szándékos és meghatározott célból elkövetett, testi és/vagy lelki fájdalom előidézésére irányuló magatartást lehet kínzásnak minősíteni.⁶² Miközben úgy tűnhet, hogy az UNCAT 1. cikke a kínzás körébe tartozó fájdalomkózos lehetséges célzatainak taxatív felsorolását tartalmazza, a dokumentum megszövegezését végző munkacsoport vezetői szerint a definícióban szereplő célzatok felsorolása nem teljeskörű, mindössze a legjellemzőbb példákat említi.⁶³ Az UNCAT 1. cikkének körébe célok tényleges közös ismérve az állami érdek vagy politika.⁶⁴

Alice Edwards szerint az UNCAT 1. cikk szerinti definícióban szereplő célzatok következtében csak a letartóztatással, kihallgatással vagy fogva tartással összefüggésben elkövetett cselekmény minősülhet kínzásnak, ami a jogvédelem maskulin jellegét erősíti.⁶⁵ Rhonda Copelon hívta fel a figyelmet arra, hogy a családon belüli erőszak szélsőséges formáját elszenvedő nőknek szándékosan okozott éles lelki fájdalom vagy szenvedés célzata is lehet információszerzés, büntetés, megfélemlítés vagy egyfajta diszkrimináció. Megítélése szerint a nőkkel szemben alkalmazott magánérszak legalább olyan súlyos, embertelen és alárendelő, mint a hivatalos erőszak azon formái, amelyeket az emberi jogi egyezmények tiltanak. Szerinte a magánszemélyek és a hivatalos személyek által elkövetett erőszakot leginkább csak a fájdalom vagy szenvedés előidézésében való állami közreműködés jellege és mértéke különbözteti meg egymástól.⁶⁶

Gail Miller szerint a „bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból” történő elkövetés annyiban különbözik az UNCAT 1. cikkben felsorolt többi célzattól, hogy a diszkrimináció az adott cselekménynek sokkal inkább indítéka vagy indoka, mint célja. A diszkrimináció – az információszerzéstől, a megfélemlítéstől vagy a büntetéstől eltérően – azért nem igazán alkalmas az UNCAT kínzásdefiníciójának körébe

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo. 9.3. bek.

⁶² Bővebben: HARASZTI Margit Katalin: Adalékok a kínzás fogalmi elemeinek meghatározásához és értelmezéséhez. *Magyar jog*, 2019/12. 714–725.

⁶³ BURGERS–DANIELIUS i. m. 46.

⁶⁴ Uo. i. m. 118–119.

⁶⁵ EDWARDS i. m. 375.

⁶⁶ Rhonda COPELON: Recognizing the Egregious in the Everyday: Domestic Violence as Torture. *Columbia Human Rights Law Review*, vol. 25, no. 2. (1994) 308–341.

tartozó célzatok illusztrálására, mert sokkal inkább egy olyan önálló körülmény, amely az adott magatartás kínzásként történő minősítését megalapozhatja.⁶⁷ Jó példa erre a testi és/vagy lelki bántalmazást sérelmező Dragan Dimitrijevic javaslata, aki szerint panasza vizsgálatkor a Kínzás Elleni Bizottságnak roma származását is figyelembe kellene vennie. Indoklása szerint a fizikai erőszak egy bizonyos szintje nagyobb valószínűséggel okoz megalázó vagy embertelen bánásmódot vagy büntetést, ha azt faji indulat motiválja és/vagy faji jelleggel párosul, mint olyankor, ha a faji megfontolás hiányzik.⁶⁸ A történelmileg kedvezőtlen helyzetben lévő kisebbségi csoporthoz tartozás olyan körülmény, ami őt a megalázó bánásmódokkal szemben fokozottan sebezhetővé teszi.⁶⁹ A testület a panaszos által megjelölt szubjektív tényezőknek a kínzás vagy a rossz bánásmód megállapítására gyakorolt hatásának elemzése nélkül döntött úgy, hogy a sérelmezett visszaélések az UNCAT 1. cikk szerinti kínzást okoztak.⁷⁰

2. Regionális emberi jogi egyezmények által felállított nemzetközi testületek

2.1. Emberi Jogok Európai Bírósága

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE)⁷¹ 3. cikke értelmében „[s]enkit sem lehet kínzásnak, vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.” Az ENSZ keretében megalkotott emberi dokumentumoktól eltérően a „kegyetlen” kifejezés az EJEE rossz bánásmódok elleni védelmet biztosító 3. cikkében nem szerepel, amelynek az lehet az oka, hogy „kínzás, vagy embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés” fogalma – nyelvi értelemben – a kegyetlenséget is magában foglalja. Az állam az EJEE 1. cikke alapján az egyezményben meghatározott jogokat és szabadságokat, a kínzás és rossz bánásmódok tilalmát is ideértve, valamennyi joghatóságuk alatt álló minden személy számára köteles biztosítani, amelynek keretében anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseket is el kell fogadnia. Az állam negatív kötelezettsége, hogy kínzást és a rossz bánásmódokat nem alkalmazhat.⁷² Ezzel egyidejűleg az államnak a kínzás és a rossz bánásmódok kriminalizálása, az EJEE 3. cikkének megsértésére utaló állítások kivizsgálása,⁷³ továbbá a joghatósága alá tartozó személyek mind az állami, mind a magánszereplők EJEE 3. cikkbe ütköző cselekményeitől történő védelme érdekében pozitív, más szóval tevőleges kötelezettségei vannak.⁷⁴

⁶⁷ Gail H. MILLER: *Defining Torture*. New York, The Cardozo Law School's Floersheimer Center for Constitutional Democracy, 2005. 16–17.

⁶⁸ Dragan Dimitrijevic v. Serbia and Montenegro, CAT Communication No. 207/2002, (29 November 2004), 3.1. bek.

⁶⁹ Uo.

⁷⁰ Uo. 6. bek.

⁷¹ 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény (a továbbiakban: EJEE).

⁷² Uğur ERDAL – Hassan BAKIRCI: *Article 3 of the European Convention on Human Rights: A Practitioner's Handbook*. Geneva, World Organisation Against Torture, 2006. 215.

⁷³ ERDAL–BAKIRCI i. m. 219.

⁷⁴ ERDAL–BAKIRCI i. m. 226.

Nem elegendő az EJEE szövegével összhangban álló nemzeti szabályozást elfogadása, az állam az egyezményben biztosított jogok gyakorlati érvényesüléséért is felel. Ennek legfőbb biztosítója, hogy természetes személyek, nem kormányzati szervek vagy egyének csoportja – az egyezményben biztosított jogok valamelyikének megsértésére hivatkozva – a hazai jogorvoslati lehetőségek kimerítését követő hat hónapon belül bármely ügyet az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: Emberi Jogi Bíróság) elé terjeszthetnek, illetve a tagállamoknak is lehetőségük van bármelyik részes állam ellen eljárást indítani. A kérelem tárgyául szolgáló ügy felülvizsgálata során az Emberi Jogi Bíróság arról dönt, hogy az érintett állam hatóságai az EJEE valamely cikkét megsértették-e. Az Emberi Jogi Bíróság legfontosabb feladata, hogy az EJEE rendelkezéseinek értelmezése és védelme útján biztosítsa azok egységes alkalmazását.⁷⁵ Miközben az Európa Tanács tagállamai megtartják szuverenitásukat, az EJEE által biztosított jogok testület általi értelmezése és védelme mérceként szolgál mind az mind az alkotmánybíróságok⁷⁶ mind a nemzeti szintű jogalkotás számára.⁷⁷

A PPJNE 7. cikkéhez hasonlóan a kínzást, az embertelen vagy megalázó bánásmódot, illetve büntetést az EJEE sem definiálja, így az Emberi Jogi Bíróságra hárul a feladat, hogy azok fogalmi elemeit a lehetséges elkövetőkre kiterjedően meghatározza. A 3. cikkkel kapcsolatos gazdag esetjog jól szemlélteti a testület innovatív megközelítését, mely szerint az „Egyezmény egy olyan élő eszköz, amelyet [...] az aktuális napi szükségletek fényében kell értelmezni.”⁷⁸ Az élő eszköz megközelítés eredményeként az olyan cselekmények minősítése, amelyek korábban embertelen és megalázó bánásmódnak számítottak kínzásra változhat, különösen akkor, ha őrizetben lévő személyeken alkalmazzák azokat.⁷⁹

Az Emberi Jogi Bíróság az 1970-es évek végén az *Írország Egyesült Királyság* elleni ügyben, a brit biztonsági szervek által Észak-Írországban, a terroristagyanús személyek vallatásakor alkalmazott technikák vizsgálatát követően bizonyos „intenzív fizikai és lelki szenvedést” és „akut pszichiatríai zavarokat” okozó kihallgatási módszereket embertelen vagy megalázó bánásmódnak minősített.⁸⁰ A testület a biztonsági szervek hivatalos minőségben elkövetett cselekményei értékelésekor az UNCAT 1. cikkében szereplő célzat helyett egy szubjektív körülményre, az áldozatoknak okozott

⁷⁵ Rachel A. CICHOWSKI: Civil Society and the European Court of Human Rights. In: Jonas CHRISTOFFERSEN – Michael RASK MADSEN (eds.): *The European Court of Human Rights between Law and Politics*. Oxford, Oxford University Press, 2011. 83.

⁷⁶ Kovács Péter: Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítéleteire való hivatkozás újabb formulái és technikái a magyar Alkotmánybíróság, valamint más európai alkotmánybíróság mai gyakorlatában. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2013/2. 73–84.

⁷⁷ Például a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdése nemzetközi szerződésbe ütközésének, valamint alaptörvényellenességének megállapításáról és megsemmisítéséről szóló 32/2014. (XI. 3.) AB határozat, Indokolás [50]. Az Alkotmánybíróság Határozatai 2014/27. 1431–1432.

⁷⁸ [T]he „Convention is a living instrument which [...] must be interpreted in the light of present-day conditions.” Tyler v. the United Kingdom, no. 5856/72., 1978. április 25-i ítélet, 31. bek.

⁷⁹ Selmouni v. France, no.25803/94., 1999. július 28-i ítélet 101. bek.

⁸⁰ Ireland v. the United Kingdom, no. 5310/71., 1978. január 18-i ítélet, 162. bek.

szenvedés mértékére hivatkozott.⁸¹ A bírói testület hosszú ideig kizárólag olyan esetekben állapította meg, hogy az állam az EJEE 3. cikkét megsértette, amikor az áldozat által elszenvedett testi és/vagy lelki szenvedést a közhatalommal rendelkező személy szándékos magatartása okozta. Az 1990-es évek második felétől már számos ügyben előfordult, hogy az Emberi Jogi Bíróság valamely bánásmódot közhatalommal bíró személy szándékos magatartásának hiányában is az EJEE 3. cikkbe ütközőnek minősített. Ilyen volt a Kalashnikov Oroszország elleni ügy, amelyben egy elítélt a túlzásfólt, nem megfelelő illemhellyel felszerelt zárkában történt fogva tartása során súlyosan megbetegedett.⁸² Ebben az esetben a testület a fogvatartás körülményeit annak ellenére minősítette embertelennek, hogy még a gyanúja sem merült fel annak, hogy a sérelmet közhatalommal rendelkező személy szándékos magatartása okozta.

Napjainkra az Emberi Jogi Bíróság EJEE 3. cikkével kapcsolatos joggyakorlata egyre kevésbé korlátozódik a kihallgatásra vagy a fogva tartásra. A tilalmat testület fokozatosan kiterjesztette például az ingatlanok lerombolására,⁸³ a testi fenyegetésre,⁸⁴ a nemi erőszakra vonatkozó állítások kivizsgálásának elmulasztására,⁸⁵ a roma nők kórházban történt kényszersterilizálására,⁸⁶ a biztonságos terhességmegszakításhoz való hozzáférés korlátozására, illetve hiányára,⁸⁷ vagy az olyan külföldi kiutasítására, akinék a kitoloncolása a várható élettartamát megrövidítené.⁸⁸

Az Emberi Jogi Bíróság ítélkezési gyakorlatában az állam EJEE 3. cikkből fakadó pozitív kötelezettségei a nem állami szereplők kínzás vagy a rossz bánásmód körébe tartozó magatartására is irányadók.⁸⁹ A testület a 3. cikk magánviszonyokban történő érvényesülésével kapcsolatos ügyekben azt vizsgálja, hogy a hatóságok megtettek-e minden észszerűen elvárható lépést annak érdekében, hogy az áldozat testi épségét az olyan ténylegesen és közvetlenül fenyegető veszélytől megóvják, amelyekről tudomásuk volt, vagy azokról tudhattak.⁹⁰ Így az államnak intézkedéseket kell tennie a fogvatartási helyek rendjének fenntartása és annak érdekében, hogy a fogvatartottakat egymás megfélemlítő és erőszakos magatartásától megvédje. A hatóságnak az ilyen, rossz bánásmódra vonatkozó állításokra hatékony kivizsgálással, és szükség esetén büntetőeljárással kell reagálnia.⁹¹ Az Emberi Jogi Bíróság több évtizedes esetjogában viszonylag ritkán fordult elő olyan ügy, amikor a rossz bánásmódot az áldozat szülője,

⁸¹ Uo. 167. bek.

⁸² Kalashnikov v. Russia, no. 47095/99., 2002. július 15-i ítélet, 97–103. bek.

⁸³ Selcuk and Asker v. Turkey, no.12/1997/796/998-999., 1998. április 24-i ítélet, 77–80. bek.

⁸⁴ Tyler v. the United Kingdom, no. 5856/72., 1978. április 25-i ítélet, 33–35. bek.

⁸⁵ M.C. v. Bulgaria, no. 39272/98., 2003. december 4-i ítélet, 175–187. bek.

⁸⁶ V.C. v. Slovakia, no.18968/07., 2011. november 8-i ítélet; N.B. v. Slovakia, no. 29518/10., 2012. június 12-i ítélet; I.G. and Others v. Slovakia, no. 15966/04., 2013. április 29-i ítélet.

⁸⁷ R.R. v. Poland, no. 27617/04., 2011. május 26-i ítélet, 153–162. bek.

⁸⁸ D. v. the United Kingdom, no. 30240/96., 1997. május 2-i ítélet, 51–54. bek.

⁸⁹ 97 Members of the Gldani Congregations of Jehova's Witnesses and 4 Others v. Georgia, no. 71156/01., 2007. augusztus 3-i ítélet, 96. bek.

⁹⁰ Pantea v. Romania, no. 33343/96., 2003. június 3-i ítélet, 191–196. pont; Preminiy v. Russia, no. 44973/04., 2011. február 10-i ítélet, 84. bek.

⁹¹ Preminiy v. Russia, no. 44973/04., 2011. február 10-i ítélet, 73. bek.

házastársa vagy más családtagja okozta. Annak megállapításához, hogy az állam egy családon belüli erőszak körébe tartozó ügyben az EJEE 3. cikkét megsértette, az áldozatnak meg kell győznie a testületet arról, hogy a hatóságok a magánszemély elkövető jogsértő magatartásától elmulasztották őt megvédeni.

Az A kontra Egyesült Királyság elleni ügyben az Emberi Jogi Bíróság az érintett állam hatóságainak magatartását egy 9 éves kisfiú nevelőapa által foganatosított, kerti karóval történő rendszeres testi fenyegetése kapcsán vizsgálta.⁹² Miután a gyermeknek okozott sérülések miatt a nevelőapa ellen vádat emeltek, őt a nemzeti bíróság végül felmentette azzal, hogy a nehezen kezelhető gyermek büntetése „észszerű” volt, következőképpen bűncselekmény nem történt.⁹³ A testület ezzel ellentétes álláspontja szerint az államot a EJEE 1. cikke alapján terhelő, a jogok és szabadságok valamenyny joghatóságuk alatt álló személy számára történő biztosításának kötelezettsége a 3. cikkel együttesen megköveteli, hogy intézkedéseket tegyen annak érdekében, hogy a joghatósága alá tartozó személyek nem legyenek a magánszemélyek magatartását is ideértve, kínzásnak vagy rossz bánásmódnak kitéve.⁹⁴ Az állam a nevelőapa felmentésével az EJEE-ből fakadó kötelezettségét szegte meg azzal, hogy a gyermek 3. cikkbe ütköző, családon belüli bántalmazásával szemben nem nyújtott megfelelő védelmet.⁹⁵

Az Emberi Jogi Bíróság az állam 3. cikkből eredő tevőleges kötelezettségére vonatkozó álláspontját a szülők által súlyosan elhanyagolt, illetve bántalmazott négy kiskorú gyermek esetében is megerősítette. Miközben a Z. Egyesült Királyság elleni ügyben érintett családban élő gyermekek elhanyagolásáról és mostoha életkörülményeiről az illetékes körzeti gyermekorvos, a szociális munkás, a védőnő, az iskola és a rendőrség éveken át tudtak, a helyi hatóságok csak közel öt évvel azt követően nyújtottak számukra megfelelő védelmet, illetve vették őket gondozásba, hogy a rossz bánásmódról tudomást szereztek. A testület az A. Egyesült Királyság elleni ügyben kifejtett alapelvet megerősítve mutatott rá arra, hogy az államnak a rossz bánásmód megelőzését szolgáló pozitív kötelezettségei azon magatartások megakadályozására is kiterjednek, amelyekről a hatóságok tudomással bírtak vagy tudniuk kellett, és legfőképpen a gyermekek és más kiszolgáltatott csoportok számára kell megfelelő védelmet nyújtania.⁹⁶ Az Emberi Jogi Bíróság ebben az ügyben a 3. cikk sérelmének megállapítását azzal indokolta, hogy miközben a helyi hatóságok a gyermekek által elszenvedett rossz bánásmódról tudtak, vagy tudhattak, a megszüntetésükhöz, illetve a megelőzésükhöz szükséges intézkedéseket elmulasztották.⁹⁷

Az Opuz Törökország elleni ügy panaszosát és édesanyját a férje többször megfenyegette és idővel egyre súlyosabban bántalmazta. Miközben mindketten több alkalommal és eredménytelenül kérték a helyi hatóságok segítségét, az ismétlődő fenyegetések és

⁹² A. v. the United Kingdom, no. 33218/96., 1998. szeptember 23-i ítélet, 10. bek.

⁹³ Uo. 10–11. bek.

⁹⁴ A. v. the United Kingdom, no. 33218/96., 1998. szeptember 23-i ítélet, 22. bek. Ld még H.L.R. v France, no. 24573/94., 1997. április 29-i ítélet, 40. bek.

⁹⁵ A. v. the United Kingdom, no. 33218/96., 1998. szeptember 23-i ítélet, 24. bek.

⁹⁶ Z and Others v. the United Kingdom, no. 28945/95., 2001. május 10-i ítélet, 73. bek.

⁹⁷ Uo. 74–75. bek.

bántalmazások a panaszos édesanyjának megölésével végződtek. A szóban forgó ügy több szempontból is mérföldkönek számít. Először is az Emberi Jogi Bíróság megismételte, hogy az állam pozitív kötelezettsége, hogy a magánszemélyek 3. cikkbe ütköző magatartása által veszélyeztetett személyek számára védelmet nyújtson,⁹⁸ majd deklarálta, hogy a panaszos által elszenvedett családon belüli erőszak súlyossága elérte az EJEE 3. cikkébe ütköző kínzás és embertelen bánásmód szintjét.⁹⁹ Megerősítette, hogy az állam intézkedésre köteles, amikor a 3. cikkben szereplő tilalmat magánszemély cselekménye fenyegeti,¹⁰⁰ majd rámutatott arra, hogy a hatékony állami beavatkozás mércéje, miszerint képes-e a jogsértést megállítani.¹⁰¹ Végül deklarálta, hogy a nők családon belüli erőszakkal szembeni hatékony védelmének elmulasztása, még szándékosság hiányában is az EJEE 14. cikkben szereplő diszkrimináció tilalmába ütközhet.¹⁰² Törökország az EJEE 3. cikkéből fakadó kötelezettségét szegte meg azzal, hogy a panaszos férjének erőszakos magatartásával szemben sem a rendőrség, sem az ügyészség nem nyújtott hatékony védelmet.¹⁰³

A Pretty Egyesült Királyság elleni ügyben egy komoly fájdalommal és szenvedéssel járó, gyógyíthatatlan degeneratív betegségben szenvedő hölgy biztosítékot kért az ügyészségtől, hogy amennyiben a férje hozzásegítené őt ahhoz, hogy önkézeivel vessen véget az életének, emiatt nem fogják őt vád alá helyezni. A hölgy állítása szerint az állam azzal, hogy a férje vádemelés alóli mentességét nem hajlandó garantálni megsérti az EJEE 3. cikkéből fakadó kötelezettségét, miszerint az indokolatlan fájdalomtól és szenvedéstől történő megóvása érdekében intézkedéseket kell tennie,¹⁰⁴ márpedig esetében az egyetlen lehetséges intézkedés a férje vádemelés alóli mentesítése lenne. Az Emberi Jogi Bíróság ezúttal is megerősítette, hogy az államnak intézkedéseket kell tennie annak érdekében, hogy a joghatósága alá tartozó személyeket a magánszemélyek 3. cikkbe ütköző magatartásától megvédje, azonban különbséget tett az állam fakadó intézkedési kötelezettsége, valamint a konkrét ügy körülményei között. A konkrét esetben az állami intézkedés célja nem a „sérelem megszüntetése vagy mérséklése, például a hivatalos minőségben eljáró vagy magánszemélyek által tanúsított bármely fajta rossz bánásmód megelőzése, vagy magas szintű feltételek vagy gondoskodás”¹⁰⁵ biztosítása lenne, hiszen senki sem állította, hogy az Egyesült Királyság bármely hatósága a hölgygel szemben rossz bánásmódot tanúsított volna és egyértelmű volt, hogy a gyógykezelését végző állami egészségügyi intézmények megfelelő ellátást nyújtottak számára.¹⁰⁶ A testület elfogadta, hogy a hölgy a fizikai állapotánál fogva nem képes arra, hogy segítség nélkül vessen véget az életének és

⁹⁸ Opuz v. Turkey, no. 33401/02., 2009. június 9-i ítélet, 159. bek.

⁹⁹ Uo. 161. bek.

¹⁰⁰ Uo. 165. bek.

¹⁰¹ Uo. 167–170. bek.

¹⁰² Uo. 191. bek.

¹⁰³ Uo. 176. bek.

¹⁰⁴ Pretty v. the United Kingdom, no. 2346/02., 2002. április 29-i ítélet, 11. bek.

¹⁰⁵ Uo. 55. bek.

¹⁰⁶ Uo. 12. bek.

nem vitatta, hogy az öngyilkosságban való közreműködése esetén a férjet valószínűleg vád alá helyeznék. Mindezek mellett az Emberi Jogi Bíróság egyértelművé tette, hogy az állam magánszemélyek rossz bánásmódba ütköző magatartásával szembeni védelem biztosítására irányuló tevőleges kötelezettsége a sérelem megelőzésére, illetve mérséklésére korlátozódik. Az EJEE 3. cikke az asszisztált öngyilkosság semmilyen formájához sem biztosít jogi lehetőséget,¹⁰⁷ vagyis a tilalomból nem következik, hogy az állam az emberi élet kioltásának szankcionálásától is köteles lenne eltekinteni.¹⁰⁸

Az állam az M.C. Bulgária elleni ügyben azzal sértette meg az EJEE 3. cikkét, hogy a fiatal nő bejelentését, miszerint három férfi megerőszakolta, nem vizsgálta ki megfelelően.¹⁰⁹ Az O’Keeffe Írország elleni ügy panaszosa azt sérelmezte, hogy miközben az állam a veszélyről tudott vagy tudnia kellett, az EJEE 3. cikkből eredő intézkedési kötelezettségét megszegve, a gyermekek szexuális erőszaktól való védelmére nem állított fel olyan jogszabályi környezetet, amelynek alapján a közoktatás nem állami alkalmazottjait felelősségre vonhatta volna.¹¹⁰ Az Emberi Jogi Bíróság elfogadta, hogy az általános iskola tanárai által a diáklányok, köztük a panaszos sérelmére elkövetett szexuális erőszak elérte az EJEE 3. cikk szintjét és úgy döntött, hogy az állam megszegte a 3. cikkből fakadó intézkedési kötelezettségét, amikor a hasonló cselekmények megelőzésére nem állított fel és működtetett hatékony állami mechanizmust.¹¹¹ A Collins és Akaziebie Svédország elleni ügy két panaszosa arra hivatkozva kért menedékjogot Svédországtól, hogy Nigériába történő visszatérésük esetén női nemi szervük csonkítására kényszerítenék őket. Ebben az ügyben az Emberi Jogi Bíróság a kérelem elutasítása mellett a női nemi szerv csonkítást az EJEE 3. cikkbe ütközőnek minősítette.¹¹²

2.2. Az Emberi Jogok védelmének Amerika-közi Bírósága

Az 1948. évi Emberi Jogok és Kötelességek Amerikai Deklarációjának I. cikke értelmében „Minden emberi lénynek joga van az élethez, a szabadsághoz, és a személyének biztonságához.”¹¹³ A Deklarációban szereplő jogokat az emberi jogok amerikai jogvédelmi rendszerének több kötelező erejű normája, köztük az Emberi Jogok Amerikai Egyezménye (*American Convention on Human Rights*, a továbbiakban: ACHR)¹¹⁴ vagy az 1987-ben hatályba lépett kínzás megelőzéséről és megbüntetéséről szóló Amerika-

¹⁰⁷ Uo. 56. bek.

¹⁰⁸ Uo. 55. bek.

¹⁰⁹ M.C. v. Bulgaria, no. 39272/98., 2003. december 4-i ítélet, 182–187. bek.

¹¹⁰ O’Keeffe v. Ireland, no. 35810/09., 2014. január 28-i ítélet, 123. bek.

¹¹¹ Uo. 168–169. bek.

¹¹² Collins and Akaziebie v. Sweden, no. 23944/05., admissibility decision, 2007. március 8-i döntés.

¹¹³ „Every human being has the right to life, liberty and the security of his person.” 1948 American Declaration of the Rights and Duties of Man, Article 1.

¹¹⁴ Organization of American States (OAS), American Convention on Human Rights, „Pact of San Jose”, Costa Rica, 22 November 1969.

közi egyezmény (*Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture*, a továbbiakban: IACPPT)¹¹⁵ szabályozzák részletesen.

Az ACHR-ben biztosított jogok érvényesülését egyrészt a 7 tagú, kvázi igazságszolgáltatási szervként működő Emberi Jogok Amerika-közi Bizottsága (a továbbiakban: Amerika-közi Bizottság), másrészt a szintén 7 tagú, tényleges igazságszolgáltatási jogkörrel rendelkező Emberi Jogok Amerika-közi Bírósága (a továbbiakban: Amerika-közi Bíróság) ellenőrzik.

Az ACHR 5. cikkének értelmében „[s]enkit sem szabad kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek kitenni.”¹¹⁶ Mivel a dokumentum a tilalom körébe tartozó magatartásokat nem definiálja, az Amerika-közi Bizottság álláspontja szerint kínzáson az IACPPT által megfogalmazott definíció körébe tartozó magatartást kell érteni.¹¹⁷ A kínzás IACPPT 2. cikkében megfogalmazott definíciója a többi nemzetközi dokumentumban szereplőnél egyrészt annyiban szélesebb, hogy a jogellenes magatartások célzatai között a „személyes büntetés” is szerepel,¹¹⁸ másrészt a definíció az áldozatnak okozott fájdalom vagy szenvedés súlyossága tekintetében semmiféle küszöböt sem tartalmaz, ami Alice Edwards szerint azt sugallja, hogy a tilalom akár legenyhébb megsértése is a kínzás fogalomkörébe eshet.¹¹⁹ A testület szóban forgó álláspontjának eredményeként az Amerika-közi rendszerben csak a hivatalos személy által vagy magánszemély által az előbbi ösztönzésére elkövetett szándékos magatartások tekinthetők kínzásnak.¹²⁰

Az Amerika-közi Bíróság értelmezésében az állam a felelős valamennyi, az ő „vagy szervei, azok rangjára tekintet nélkül, hatáskörébe tartozó cselekményért vagy mulasztásért, amelyek megsértik az Amerikai Egyezményt.”¹²¹ A bírói testület Velásquez-Rodríguez Honduras elleni ügyben megfogalmazott álláspontja szerint jogellenes cselekmény, ami sérti az emberi jogokat, és ami eredetileg nem közvetlenül az állam-

¹¹⁵ Organization of American States (OAS), *Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture*, 9 December 1985.

¹¹⁶ Fordítás: RAISZ Anikó: Kölcsönhatás az Emberi Jogok Európai és Amerikaközi Bírósága között egyes emberi jogok tekintetében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Juridica and Politica*, 2009/2. 362.

¹¹⁷ „The letter of the Convention does not specify what is to be understood by torture. However, in the inter-American sphere, acts constituting torture are established in the *Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture*.” Raquel Martí de Mejía v. Perú, no. 10.970, *Inter-American Commission on Human Rights (IACHR)*, 1996, március 1-i döntés. <https://www.refworld.org/cases,IACHR,3ae6b71c6.html>

¹¹⁸ „For the purposes of this Convention, torture shall be understood to be any act intentionally performed whereby physical or mental pain or suffering is inflicted on a person for purposes of criminal investigation, as a means of intimidation, as *personal punishment*, as a preventive measure, as a penalty, or for any other purpose.” IACPPT 2. cikk (a szerző kiemelése).

¹¹⁹ EDWARDS i. m. 384.

¹²⁰ „The following shall be held guilty of the crime of torture: a. A public servant or employee who acting in that capacity orders, instigates or induces the use of torture, or who directly commits it or who, being able to prevent it, fails to do so. b. A person who at the instigation of a public servant or employee mentioned in subparagraph (a) orders, instigates or induces the use of torture, directly commits it or is an accomplice thereto.” IACPPT 3. cikk.

¹²¹ *Pueblo Bello Massacre v. Colombia*, IACHR, 2006 január 31-i ítélet, 112. bek.

nak tulajdonítható (például, mert egy magánszemély cselekménye vagy mert a felelős személy nem azonosítható) az állam nemzetközi felelősségéhez vezethet, nem maga a cselekmény miatt, hanem a jogsértés megelőzéséhez szükséges gondosság, vagy az Egyezmény által megkövetelt válasz hiányában.¹²²

Az Amerika-közi Bíróság szerint a nemzeti büntetőjogtól eltérően, nem szükséges megállapítani az elkövetők bűnösségét vagy szándékát és nem szükséges személy szerint azonosítani azt az elkövetőt, akinek az Egyezményben lefektetett emberi jogokat sértő cselekmények tulajdoníthatók.¹²³ Az állam felelőssége nyilvánvaló akkor, ha egy hivatalos személy valakivel szemben közvetlenül rossz bánásmódot alkalmaz.¹²⁴ Valamely jogsértés hatósági támogatása vagy pusztán eltűrése, a tényleges cselekvéstől vagy mulasztástól függetlenül is elegendőn alapul szolgálhat az állam felelősségének megállapításához.¹²⁵

Az Amerika-közi Bíróság által kifejlesztett „kellő gondosság” elvének alkalmazásával lehetővé teszi, hogy a nem állami szereplők által elkövetett sérelmek is az emberi jogok védelmének körébe vonhatók legyenek. A testület gyakorlatában a kellő gondosság elve az emberi jogok megsértésének állami megelőzését, kivizsgálását és az áldozatnak járó méltányos kártérítést foglalja magában.¹²⁶ Az emberi jogi sérelmek megelőzése mindazokat az emberi jogok védelmét szolgáló jogi, politikai, igazgatási és kulturális eszközöket jelenti, amelyek előmozdítják és biztosítják, hogy az államok az emberi jogok megsértését jogellenes cselekménynek tekintik és így is kezelik, ami elvezethet a felelősök megbüntetéséhez és az áldozatokat ért veszteségek kárpótlásához.¹²⁷

Az Amerika-közi rendszer a nők elleni erőszak megelőzéséről, büntetéséről és megszüntetéséről önálló egyezményt (*Inter-American Convention to Prevent, Punish and Eradicate Violence against Women*, a továbbiakban: a Belem do Para egyezmény)¹²⁸ alkotott. A Belem do Para egyezmény értelmében nők elleni erőszaknak számít minden, nemen alapuló, cselekmény vagy magatartás, amely halált, vagy testi, szexuális vagy

¹²² „[I]llegal act which violates human rights and which is initially not directly imputable to a State (for example, because it is the act of a private person or because the person responsible has not been identified) can lead to international responsibility of the State, not because of the act itself, but because of the lack of due diligence to prevent the violation or to respond to it as required by the Convention.” Velásquez Rodríguez v. Honduras, IACHR 1988. július 29-i ítélet, 172. bek.

¹²³ Pueblo Bello Massacre v. Colombia, IACHR 2006. január 31-i ítélet, 112. pont.

¹²⁴ Tibi v. Ecuador, IACHR 2004. szeptember 7-i ítélet, 108. bek.; Gómez-Paquiyaui Brothers v. Peru, IACHR 2004. július 8-i ítélet, 91. bek.; Mapirian Massacre v. Colombia, IACHR 2006. január 31-i ítélet, 112. bek.

¹²⁵ Mapirian Massacre v. Colombia, IACHR 2006. január 31-i ítélet, 107. bek.

¹²⁶ Velásquez Rodríguez v. Honduras, IACHR 1988. július 29-i ítélet, 173–174. bek.

¹²⁷ „[D]uty to prevent includes all those means of a legal, political, administrative and cultural nature that promote the protection of human rights and ensure that any violations are considered and treated as illegal acts, which, as such, may lead to the punishment of those responsible and the obligation to indemnify the victims for damages.” Velásquez Rodríguez v. Honduras, IACHR 1988. július 29-i ítélet, 175. bek.

¹²⁸ Inter-American Convention on the Prevention, Punishment and Eradication of Violence against Women „Convention of Belem do Para.” Adopted at the Twenty-fourth Regular Session of the General Assembly of the Organization of American States, Belém do Pará, Brazil, 9 June 1994.

pszichológiai károsodást vagy szenvedést okoz a nőnek, akár a köz- vagy a magánszférában.¹²⁹ A dokumentumot az összes fizikai, szexuális vagy pszichológiai erőszakra alkalmazni kell, „amelyet az állam vagy a képviselőjében eljáró személy elkövet, vagy jóváhagy, függetlenül attól, hogy az hol fordul elő.”¹³⁰ Az Amerika-közi Bíróság a Belem do Para egyezményt követve megerősítette, hogy a szexuális erőszakon mindenképp a szexuális természetű magatartást kell érteni függetlenül attól, hogy az behatolással vagy bármiféle testi érintkezéssel jár-e.¹³¹

2.3. A magánszereplők által elkövetett rossz bánásmódok elleni védelem az emberi jogok afrikai rendszerében

A nemzetközi szakirodalom szerint az afrikai a legújabb és az európai vagy Amerika-közi rendszerrel összevetve a legkevésbé fejlett vagy hatékony, a leginkább megkülönböztető és az legellentmondásosabb a három regionális emberi jogvédelmi rendszer közül.¹³² Az afrikai kontinensen két nagy emberi jogi rendszer működik: az Ember és Népek Jogainak Afrikai Kartája (a továbbiakban: Afrikai Karta) és az ahhoz tartozó két panaszmechanizmus, valamint az Arab Emberi Jogi Rendszer és az Emberi Jogok Arab Kartája.¹³³ Miután az arab emberi jogvédelmi rendszer a kínzás, illetve a rossz bánásmódok alkalmazását érintő panaszok vizsgálatával foglalkozó mechanizmust nem tartalmaz, a tanulmány az Afrikai Karta rendszerét vizsgálja.

Az 1981-ben Banjulban (Gambia) elfogadott Afrikai Kartát az Afrikai Egységszervezet állam- és kormányfőinek ugyanezen évben, Nairobiban tartott konferenciája is megerősítette. Az Afrikai Karta jogvédelmi rendszere az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bizottságából (a továbbiakban: Afrikai Bizottság) és az Ember és Népek Jogainak Afrikai Bíróságából (a továbbiakban: Afrikai Bíróság) áll. Az Afrikai Karta 30. cikke által létrehozott Afrikai Bizottság egyik feladata, hogy az Afrikai Karta rendelkezéseivel összhangban előmozdítsa az emberi jogok érvényesülését, másrészt értelmezze a dokumentum rendelkezéseit.¹³⁴ A testület, amelyhez elsődlegesen az államok fordulhatnak panasszal, „minden megfelelő eszközzel” arra törekszik, hogy meg-

¹²⁹ „For the purposes of this Convention, violence against women shall be understood as any act or conduct, based on gender, which causes death or physical, sexual or psychological harm or suffering to women, whether in the public or the private sphere.” Belem do Para egyezmény 1. cikk.

¹³⁰ „Violence against women shall be understood to include physical, sexual and psychological violence [...] that is perpetrated or condoned by the state or its agents regardless of where it occurs.” Belem do Para egyezmény 2. cikk.

¹³¹ Miguel Castro-Castro Prison v. Peru, IACHR 2006. november 25-i ítélet, 308–313. bek.

¹³² Henry J. STEINER – Philip ALSTON – Ryan GOODMAN: *International Human Rights in Context*. Oxford–New York, Oxford University Press, 2008. 1062–1063.

¹³³ League of Arab States, Arab Charter on Human Rights, 22 May 2004, entered into force 15 March 2008, <http://www.icnl.org/research/monitor/las.html>

¹³⁴ Sabelo GUMEDZE: Bringing communications before the African Commission on Human and Peoples’ Rights. *African Human Rights Law Journal*, vol.3., no.1. (2003) 118–148.

próbáljon a felek között az „ember és népek jogainak tiszteletén alapuló barátságos megoldást elérni.”¹³⁵

Az Afrikai Bíróságot az Afrikai Karta egyik, 2004. január 25-én hatályba lépett kiegészítő jegyzőkönyve (a továbbiakban: Jegyzőkönyv) hozta létre.¹³⁶ Az Afrikai Bíróság – az európai és az amerikai-közi bíróságoktól eltérően – elsődlegesen nem az Afrikai Kartában szereplő emberi jogok megsértése áldozatainak számára biztosít nemzetközi jogorvoslatot. A Jegyzőkönyv 5. cikkével, valamint a 33. eljárási szabállyal összhangban az Afrikai Bizottság, a Jegyzőkönyv részes államai és az afrikai kormányközi szervezetek fordulhatnak a bírói testülethez. Az Afrikai Bíróság a részes állam Jegyzőkönyv 34. cikk 6. pontja szerinti nyilatkozata esetén az Afrikai Bizottság előtt megfigyelői státusszal rendelkező nem kormányzati szervektől vagy magán-személyektől származó panaszokat is befogadhat. Az Afrikai Bizottság és a Bíróság jogvédelmi tevékenységének legfontosabb közös jellemzője, hogy kötelező erejű döntéseik, illetve ajánlásaik végrehajtását semmiféle eszközzel sem lehet kikényszeríteni. Ezek gyakorlati megvalósulása kizárólag az érintett állam együttműködési készségétől függ, ami sajnálatos módon, számtalan esetben teljességgel hiányzik.¹³⁷

Az Afrikai Bizottság szerint az emberi méltóság egy elidegeníthetetlen alapjog, amely minden emberi lényt, mentális képességeitől vagy fogyatékosságától függetlenül megillet. Elidegeníthetetlen az a jog, amelyet minden emberi lény köteles minden lehetséges módon tiszteletben tartani és másrészt feljogosít minden emberi lényt arra, hogy ezt a jogát tiszteletben tartsák.¹³⁸ Az Afrikai Bizottság a Commission Nationale des Drois de l’Homme et des Libertes Csád elleni ügyben hangsúlyozta, hogy az államok az 1. cikk alapján nem csak elismerik az Afrikai Kartában szereplő jogokat, hanem „vállalják törvényhozási és egyéb intézkedések elfogadását ezek megvalósítása érdekében.”¹³⁹ Amennyiben az állam az Afrikai Kartában szereplő jogok biztosítását elhanyagolja, még akkor is jogsértést valósíthat meg, ha nem maga az állam vagy a nevében eljáró személy a jogsértés közvetlen oka.¹⁴⁰ A csádi kormány azzal, hogy ál-

¹³⁵ „[H]aving tried all appropriate means to reach an amicable solution based on the respect of human and peoples’ rights” Afrikai Karta 52. cikk.

¹³⁶ Protocol to the African Charter on Human and Peoples’ Rights on the Establishment of an African Court on Human and Peoples’ Rights. Mindössze hét tagállam, Burkina Faso, Malawi, Mali, Tanzánia, Ghána, Elefántcsontpart és Benin deklarálta, hogy elismeri az Afrikai Bíróság hatáskörét arra, hogy a Jegyzőkönyv 5. cikke alapján benyújtott beadványokat megvizsgálja.

¹³⁷ Omoleye Benson OLUKAYODE: Enforcement and Implementation Mechanisms of the African Human Rights Charter: A Critical Analysis. *Journal of Law, Policy and Globalization*, vol. 40., 2015. 47–53.; Fekadeselassie F KIDANEMARIAM: Enforcement of Human Rights under Regional Mechanisms: A Comparative Analysis. LLM Theses and Essays. University of Georgia School of Law, Paper 80, (2006) 64–71. http://digitalcommons.law.uga.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1079&context=stu_ilm

¹³⁸ Purohit and Moore v. The Gambia, AfrCommHPR, Communication no. 241/2001, 33rd session, 15–29 May 2003, 57. bek.

¹³⁹ „The Member States of the Organization of African Unity, parties to the present Charter shall recognize the rights, duties and freedoms enshrined in the Charter and shall undertake to adopt legislative or other measures to give effect to them.” Afrikai Karta 1. cikk.

¹⁴⁰ Commission Nationale des Drois de l’Homme et des Libertes v. Chad, AfrCommHPR, Communication No. 74/1992, 18th session, 02-11 October 1995, 20. bek.

lampolgárai biztonságát a nem állami szereplőkkel szemben nem biztosította, és a nem állami szereplők által okozott jogsértéseket elmulasztotta kivizsgálni, az Afrikai Karta 5. cikkéből eredő kötelezettségeit megsértette.¹⁴¹

Bár az Afrikai Bizottság más esetekben is leszögezte, hogy az állam köteles az egyént a nem állami szereplők által tanúsított rossz bánásmódtól megvédeni,¹⁴² elsőként a Zimbabwe Human Rights NGO Forum Zimbabwe elleni ügyben fordult elő, hogy az államnak nem állami szereplők cselekedeteiért fennálló felelősségét részletesen vizsgálta.¹⁴³ Az ügy tárgyát egyebek mellett a kormányzó párt, valamint a Zimbabwe Liberation War Veterans Association által alkalmazott kínzásokat, valamint önkényes megtorlásokat sérelmező állítások képezték. A testület megítélése szerint az állam a tudomására jutott, kínzásra utaló állításokat kivizsgálta és a panaszos nem tudott olyan bizonyítékot bemutatni, miszerint a kirívóan erőszakos cselekményekért az állami szervek voltak felelősek vagy azokba belenyugodtak volna. Az Afrikai Bizottság az említett szervezetek kormányzattal fennálló szoros kapcsolata ellenére arra a megállapításra jutott, hogy sem azok, sem tagjaik nem tekinthetők állami szereplőknek. A testület az Afrikai Karta 1. cikkére hivatkozva hangsúlyozta, hogy az állam kizárólag azokért a jogsértésekért tartozik felelősséggel, amelyek a közhivatalok tevékenységének vagy mulasztásának tulajdoníthatók.¹⁴⁴ Miután a sérelmezett erőszakot nem az állami szereplők követték el, Zimbabwe az Afrikai Karta 1. és 5. cikkéből eredő kötelezettségeit nem sértette meg.¹⁴⁵

Az Afrikai Bizottság az Amerika-közi Bíróság által a Velásquez-Rodriguez Honduras elleni ügyben kifejtett, az államot magánszemélyek cselekedetei vonatkozásában terhelő kellő gondosság követelményére hivatkozva¹⁴⁶ mutatott rá arra, hogy az emberi jogi sztenderdek az állami szervek korlátozásán túlmenően egyúttal azt a pozitív kötelezettséget róják az államra, hogy a joghatósága alá tartozó személyeket mások káros cselekedeteitől megóvják. Valamely magánszemély közvetlenül nem az államnak tulajdoníthat cselekménye is megalapozhatja az állam felelősségét, nem maga cselekedet, hanem a jogsértés megelőzéséhez szükséges kellő gondosság megsértése miatt, vagy azért, mert nem tette meg a szükséges lépéseket annak érdekében, hogy az áldozatok számára kártérítést nyújtson.¹⁴⁷

Mindezek ellenére úgy tűnik, hogy az Afrikai Bizottság az általa hivatkozott sztenderdek szűkebben értelmezi, mint azok a nemzetközi testületek, amelyekről ihletet merít. A testület álláspontja szerint a „politika kudarcának egyedi esetei vagy a büntetlenség szörványos előfordulása nem érik el azt a sztenderdet, ami nemzetközi fellépést

¹⁴¹ Uo. 22. bek.

¹⁴² Purohit and Moore v. The Gambia, AfrCommHPR, Communication No. 241/2001, 33rd session, 15-29 May 2003, 61. bek.; Mouvement Burkinabé des Droits de l'Homme et des Peuples v. Burkina Faso, AfrCommHPR, Communication No. 204/1977, 29th session, 23 April-07 May 2001, 42. bek.

¹⁴³ Zimbabwe Human Rights NGO Forum v. Zimbabwe, AfrCommHPR, Communication No. 245/2002, 39th session, 11-15 May 2006, 142-164. bek.

¹⁴⁴ Uo. 142. bek.

¹⁴⁵ Uo. 164. és 181. bek.

¹⁴⁶ Uo. 144. bek.

¹⁴⁷ Uo. 143. bek.

indokol.”¹⁴⁸ Az állam csak akkor „tartható bűnrészesnek, amikor szisztematikusan elmulaszt védelmet nyújtani azon magánszereplők okozta sérelmek ellen, akik bármely személyt megfosztanak az emberi jogaitól.”¹⁴⁹

Az Afrikai Karta nők jogairól szóló jegyzőkönyve (a továbbiakban: az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv)¹⁵⁰ biztosítja, hogy az államok megvédik őket az ellenük irányuló erőszaktól. Az utóbbi körébe tartozik nők ellen elkövetett olyan „cselekmény, ami fizikai, szexuális, pszichológiai és gazdasági károkat okoz vagy okozhat nekik, ideértve az ilyen cselekmények elkövetésével való fenyegetést; vagy az alapvető szabadságjogok önkényes korlátozását vagy attól való megfosztást a magán- vagy a közéletben, békeidőben és fegyveres konfliktusok vagy háború idején.”¹⁵¹ Az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv idézett rendelkezése alapján úgy tűnik, hogy az állam magánszereplők által elkövetett rossz bánásmód miatti felelőssége szélesebb körű annál, mint ahogy az Afrikai Bizottság az Afrikai Karta releváns rendelkezéseit a Zimbabwe Human Rights NGO Forum Zimbabwe elleni ügyben értelmezte.

Az államoknak az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv nemzeti szintű végrehajtásáról szóló jelentéseikben információt kell szolgáltatniuk a nők – a fogvatartott nőket is ideértve – védelmére tett jogalkotási és más intézkedéseikről.¹⁵² Az Afrikai Bizottságon túl az Afrikai Bíróság is jogosult arra, hogy az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv alkalmazása kapcsán felmerülő kérdéseket értelmezze.¹⁵³

3. Összefoglalás

A nemzetközi jog szerint az állam főszabályként a magánszemélyek magatartásáért nem tartozik felelősséggel. A magánszemélyek jogellenes magatartását csak az állam és a cselekmény közötti kapcsolat esetén lehet az államnak tulajdonítani. Az alapvető emberi jogok katalógusát tartalmazó globális és regionális egyezmények végrehajtását felügyelő nemzetközi testületek egyetértenek abban, hogy az államnak pozitív kötelezettségei vannak annak érdekében, hogy a joghatósága alá tartozó személyeket az alapvető jogaik megsértésétől megóvja, az esetleges elkövetőket azok hivatalos vagy magánszemély minőségére tekintet nélkül megbüntesse, és az áldozatok számára megfelelő elégtételt nyújtson. Az állam objektív alapjogvédelmi kötelezettsége a megfelelő jogszabályi háttér megalkotásán túl konkrét intézkedések megtételére is kiterjed. Egyetértés van abban is, hogy kínzás hagyományos értelmezésére figyelemmel, a rossz

¹⁴⁸ Uo. 159. bek.

¹⁴⁹ Uo. 160. bek.

¹⁵⁰ African Union, Protocol to the African Charter on Human and People’s Rights on the Rights of Women in Africa, 11 July 2003. (továbbiakban: az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv).

¹⁵¹ „»Violence against women« means all acts perpetrated against women which cause or could cause them physical, sexual, psychological, and economic harm, including the threat to take such acts; or to undertake the imposition of arbitrary restrictions on or deprivation of fundamental freedoms in private or public life in peace time and during situations of armed conflicts or of war.” Az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv I. cikk j) pont.

¹⁵² Ld. uo. 26. cikk.

¹⁵³ Uo. 27. cikk.

bánásmódok körébe tartozó erőszakos magatartás elkövetőjének hivatalos vagy közfeladatot ellátó személynek kell lennie. Mivel a magánviszonyokban előforduló rossz bánásmódok elkövetésében hivatalos vagy közfeladatot ellátó személy közvetlenül nem érintett, az állam és a magánszemély elkövető közötti kapcsolat azáltal jön létre, hogy a cselekményről valamely hivatalos személy tudott vagy tudnia kellett, de annak megelőzése vagy megakadályozása érdekében nem tett semmit.

Az UNCAT 1. cikkében szereplő definíció az állammal való kapcsolatot illetően egy további követelményt is támaszt, a magatartás célzatát. Az UNCAT megszövegezését végző munkacsoport vezetői szerint az 1. cikkben felsorolt célok közös vonása, hogy a kínzás körébe tartozó magatartásoknak valamilyen kapcsolatban kell állniuk az állam érdekével vagy politikájával.¹⁵⁴ Az elkövetési magatartás célzatának fontosságát egyes jogirodalmi források is hangsúlyozzák.¹⁵⁵

A többi emberi jogi egyezmény felügyeletéért felelős testület, például az Emberi Jogi Bíróság joggyakorlatában az állam és a magánszemély elkövető közötti kapcsolat azáltal jön létre, hogy miközben a hatóság a jogellenes magatartásról vagy annak veszélyéről tudott vagy tudnia kellett, annak hatékony megakadályozására nem tett semmit. Az állami beavatkozás mércéje, hogy képes volt-e a jogsértést megállítani.¹⁵⁶ Az ACHR alkalmazásakor az állammal való kapcsolatot az erőszak megelőzésének vagy megfelelő reagálás mércéjeként szolgáló „kellő gondosság” elmulasztása jelenti.¹⁵⁷ Az Afrikai Bizottság is hasonló megközelítést alkalmaz, amikor megköveteli, hogy az államok a jogsértések megelőzése, illetve az áldozatok számára elérhető jogorvoslatok tekintetében kellő gondosságot tanúsítsanak.¹⁵⁸ Az Afrikai Bizottság sajátos álláspontja szerint a magánszemélyek erőszakos cselekményeivel szembeni védelemre vonatkozó állami kötelezettség egyedi esetekben történő megsértése, vagy az elkövetők megbüntetésének elmaradása önmagukban nem érik el az nemzetközi cselekvéshez megkívánt súlyossági szintet¹⁵⁹ Az afrikai nők jogairól szóló jegyzőkönyv az ACHR rendelkezéseihez képest szélesíti az államnak a nők magánszemélyek erőszakos magatartásával szembeni védelmére irányuló kötelezettségeit.

¹⁵⁴ BURGERS–DANELIUS i. m. 119.

¹⁵⁵ Pl. Manfred NOWAK – Elisabeth MCARTUR: The distinction between torture and cruel, inhuman or degrading treatment. *Torture: quarterly journal on rehabilitation of torture victims and prevention of torture*, vol. 16, no. 3. (2006) 147–151.

¹⁵⁶ Opuz v. Turkey, no. 33401/02., 2009. június 9-i ítélet, 167–170. bek.

¹⁵⁷ Velásquez Rodríguez v. Honduras, IACHR 1988. július 29-i ítélet, 172. bek.

¹⁵⁸ Zimbabwe Human Rights NGO Forum v. Zimbabwe, AfrCommHPR, Communication No. 245/2002, 39th session, 11–15 May 2006, 143. bek.

¹⁵⁹ Uo. 149. bek.

